

20. Robertson R. Beyond the discourse of globalization / R. Robertson // *Glocalism: journal of culture, politics and innovation*. – 2015. – №1. – P.1–14.

21. Robertson R. European Glocalization in Global Context / R. Robertson. – Palgrave Macmillan UK, 2014. – 225 p.

22. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson // *Journal of World History*. – 1994. – Vol.5, No.1. – P.158–160.

23. Robertson R. Interpreting Globality / R. Robertson // *World Realities and International Studies*. – PA: Pennsylvania Council on International Education, 1983. – P.7–20.

24. Wallerstein I. Merkel and Putin: Ukrainian Diplomacy [Electronic resource] / I. Wallerstein // Immanuel Wallerstein: Personal website. – September 1, 2014. – Access mode: <https://www.iwallerstein.com/merkel-and-putin-ukrainian-diplomacy>.

25. Wallerstein I. The Geopolitics of Ukraine's Schism [Electronic resource] / I. Wallerstein // Immanuel Wallerstein: Personal website. – Feb. 15, 2014. – Access mode: <https://www.iwallerstein.com/geopolitics-ukraines-schism>.

26. Wolfowitz P. Defense Planning: Guidance [Electronic resource] / Paul Wolfowitz // National Security Council: Official website. – Access mode: <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf>.

Shchedrova G. P., Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Science and International Relations at the Alfred Nobel University (Ukraine, Dnipro), galinashed@gmail.com

Ukraine in the current trends of geopolitical concepts

The role and place of Ukraine in current trends of geopolitical concepts are analyzed. The trends and priorities for Ukraine in the context of global trends (globalization, globalism, world-system approach, the modern Anglo-American geopolitical school, the concept of «soft» and «intelligent» force), modern forms of Atlanticism and mondialism, and the polar Eurasian direction are determined. Based on the analysis carried out, the assumption is that today Ukraine is one of the geopolitical centers, which due to its some of internal factors, has an influence on the placement of diplomatic accents among the leading political actors in the international arena. Consequently, a conditional geopolitical model is proposed based on the characteristics of existing ones and takes into account the internal potential, needs and interests of Ukraine. Based on geopolitical assessments of Ukraine, within the framework of modern concepts, the prevailing conclusions, which characterize the place of our state in the international arena, are determined.

Keywords: geopolitics, neomondialism, neatlantism, globalism, glocalism, Eurasianism.

* * *

УДК 32.01:303.42(477)

Гоцуляк В. М.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і політології,
Хмельницький національний університет
(Україна, Хмельницький), gotsylak@ukr.net

Історична свідомість у вимірах українського національного буття XVII–XVIII ст.

Поняттям, що характеризує процес самоусвідомлення суспільством своєї суті і надає можливість осмислено відтворювати, реконструювати діяльність людини у часі, є історична свідомість.

Під історичною свідомістю розуміється притаманна суспільству в цілому і окремій людині сукупність знань, уявлень, ідей, поглядів про своє минуле і про минуле людства. В історичній свідомості індивіда, груп, спільнот, народів, націй формуються і фіксуються уявлення про своє походження, про важливі події своєї історії, про співвідношення національної історії з історією інших спільнот і людства в цілому. Історична свідомість включає в себе також оцінку минулого у всій його різноманітності соціальними, етносоціальними групами людей.

Через формування історичної свідомості індивід усвідомлює свою належність до певної спільноти людей. Кожна людська спільнота володіє комплексом історичних уявлень про своє походження, про важливі події минулого, про видатних людей в історії. Така історична традиція виражає належність до духовного життя кожного народу, є способом вираження своєї самості.

Ключові слова: історична свідомість, ранньомодерна Україна, історична пам'ять, історизм, політичний процес.

Завдання всебічного і комплексного вивчення змісту політичної думки ранньомодерної України проєктують дослідники на осягнення українського минулого у його повноті, суперечливості й специфічності. На основі синтезу різних підходів філософського аналізу з конкретними прийомами історичного дослідження таке загальне знання досягається. Однак на шляху до нього стоять численні стереотипи свідомості, неприйнятні у науковому дослідженні схеми, ненаукові підходи, псевдонаукові твердження і висновки.

Важливі та актуальні проблеми, що стосуються вивчення особливостей українського національного буття і специфіки української історії, ставляться на рівні буденної свідомості та масової культури без належного світоглядного, філософського, теоретичного обґрунтування і пояснення, без спирання на факти. Водночас, слід пам'ятати, що існують такі аспекти людського досвіду, зафіксовані в історії, які не можна виразити суто науковим способом. Вони мають свою соціокультурну цінність і можуть бути представлені літературними чи поетичними образами, зразками утопічного мислення тощо. Різні знання і практики завжди були в культурі, але вони не завжди можуть вивчатися суто науковими методами. Проте за будь яких обставин слід визнати домінуючу цінність наукової раціональності та її вплив на всі форми культури [3].

Серйозною перешкодою формування об'єктивних знань про проблему, що вивчається, є вплив сучасних засобів масової інформації, які породжують так звану «кліпову свідомість», коли складна й суперечлива українська реальність сприймається спрощено, як картинка, без логіки і прагнення знайти істину. В результаті люди вірять у різні нісенітниці та міфи, зосереджуються на деяких деталях без найменшої спроби проникнути в суть проблеми.

Поняттям, що характеризує процес самоусвідомлення суспільством своєї суті і надає можливість осмислено відтворювати, реконструювати діяльність людини у часі, є історична свідомість.

Під історичною свідомістю розуміється притаманна суспільству в цілому і окремій людині сукупність знань, уявлень, ідей, поглядів про своє минуле і про минуле людства. В історичній свідомості індивідів, груп, спільнот, народів, націй формуються і фіксуються уявлення про своє походження, про важливі події своєї історії, про співвідношення національної історії з історією інших спільнот і людства в цілому. Історична свідомість включає в себе також оцінку минулого у всій його різноманітності соціальними, етносоціальними групами людей. Осмислюючи своє історичне минуле різні спільноти (народи, нації) можуть відтворити його в різних формах у всіх часових модусах – минулому, теперішньому і майбутньому, зафіксувати, таким чином, зв'язок часів і поколінь.

Через формування історичної свідомості індивід усвідомлює свою належність до певної спільноти людей. Кожна людська спільнота володіє комплексом історичних уявлень про своє походження, про важливі події минулого, про видатних людей в історії. Така історична традиція виражає належність до духовного життя кожного народу, є способом вираження своєї самості. Цей фактор надає історичній свідомості емоційне забарвлення. Загалом історія завжди присутня

в свідомості суспільства, всі її елементи – погляди, ідеї, політичні теорії, безперечно, є історичними за своїм характером.

«Історична свідомість» – складний і неоднозначний термін. Але оскільки реконструюються різні форми людського досвіду і людина їх враховує у своєму житті, вона просто не може жити і здійснювати свою діяльність без усвідомлення особистого минулого. Особистість звертається до накопиченого в історії та культурі досвіду з різними цілями: цей досвід може бути засобом самоутвердження, може визначати шляхи для реалізації власного потенціалу, бути основою для уявлення про майбутній стан людини чи спільноти.

Щоб зрозуміти суть процесів, які відбувалися в минулій історії, необхідно мати уявлення про те, як той чи інший феномен виник і як розвивався. В цьому сенсі суспільство, звісно, володіє пам'яттю. Однак «історична свідомість» і «соціальна пам'ять» – це не одне і те ж саме. Пам'ять не може бути чимось однозначним і безсумнівним: існують різні форми досвіду про історичне минуле, різні спогади, робляться різні акценти, навіть «згадується» те, чого не було, використовуються різні за ступенем достовірності джерела. Як відзначає Дж. Тош, для колективної пам'яті характерні викривлення, тому в політичному житті вона може бути вибірковою, а деколи абсолютно помилковою. Натомість термін «історична свідомість» передбачає більш строге витлумачення історичних подій чи феноменів політичного життя. Іншими словами, мало просто звертатися до минулого; потрібна переконаність у необхідності достовірного уявлення про нього [4, с. 11].

Історична свідомість, в якій минуле відтворене в більш строгих формах, функціонує поряд з історичною пам'яттю, з соціально-мотивованими поглядами на минуле, що задовольняють різні політичні і соціальні потреби. Скрізь призму історичної свідомості будь який об'єкт розглядається у зв'язку з конкретнішо-історичними умовами його існування, в динаміці і розвитку. Прихильники особливого підходу до вивчення історії, який з XIX ст. називається історизмом, наголошували, що його фундаментальною передумовою є повага до незалежності минулого, відтворення атмосфери минулого. Найповніше ідеї історизму були представлені в працях німецького історика Леопольда фон Ранке, а також Томаса Карлейля. З позицій історизму кожна епоха являє собою унікальний вияв людського духу, їй притаманні особлива культура і цінності. Для того щоб зрозуміти іншу епоху, слід враховувати зміни, що відбувалися в умовах життя, менталітеті людей протягом історії. Тому розуміння й реконструкція кожної епохи повинні відбуватися в її власних категоріях, у сприйнятті її власних цінностей і духовних пріоритетів.

З погляду прибічників історизму історична свідомість ґрунтується на трьох принципах. Перший і найбільш фундаментальний з них – це визнання того, що в історії ніщо не стоїть на місці, час суттєво змінює людину і спосіб її буття. Тому історик обов'язково повинен враховувати різницю між минулим і сьогоденням, усвідомлювати те, що люди минулого не поводитися і діяли так, як ми. Визнання існування історичних відмінностей недостатньо для історика, їх можна пояснити, лише осягнувши історичні обставини, за яких вони виникли.

Другим компонентом історичної свідомості є контекст, враховувати який потрібно, пізнаючи історичну реальність. Минуле не можна пізнавати як фіксовану однолінійну послідовність подій, контекст повинен постійно бути в полі зору дослідника.

І третій аспект історичної свідомості – це розуміння історії як процесу, як зв'язку між подіями в часі, що надає їм більше смислу, ніж розгляд їх ізольовано.

Таким чином, історична свідомість в її розумінні прихильниками історизму означає визнання незалежності минулого і спробу реконструювати його у всій специфіці, зрозуміти його відмінність від сучасності. Результатом цієї програми стало поглиблення відмінностей між елітарним і народним поглядом на минуле [4, с. 21]. Професійний підхід до історико-політичного дослідження передбачає довготривале заглиблення в першоджерела, свідому відмову від сьогоденніших уявлень.

Історична свідомість завжди конкретна, вона виробляється в певному історичному просторі та часі й містить у собі уявлення про світ ментальних і духовних реальностей. Історична свідомість також мінлива, в різні історичні часи та епохи вона змінюється, образ історії, таким чином, має свою специфіку, обумовлену соціокультурним контекстом. Мінливість історичної свідомості залежить також від того, хто є її соціальним носієм, адже уявлення про минуле різних соціальних груп, які займають різне місце в соціальній ієрархії, суттєво відрізняються.

Потреба в історичному знанні про своє минуле є абсолютною потребою людини, способом долучення її до світу зрозумілих їй цінностей і уявлень. Однак, як писав Й. Гейзінга, сучасний світ, як ніколи, зробив історію знаряддям брехні на рівні державної політики і ніяка східна деспотія в своїх фантастичних «свідченнях» не поводилася з історією так, як це робить сучасна держава. Втручання політичної влади в процес формування історичної свідомості часто приводить до її деформації. За словами Й. Гейзінги, історична свідомість повинна бути пильною, «щоб не були зведені від імені історії кровожерливі ідоли, які поглинуть культуру» [5]. Історична свідомість завжди заснована на ідейно-моральних засадах, тому вона ще й є моральною категорією [1].

Можна стверджувати, що в українському духовному житті XVII–XVIII ст. діяльністю культурної (і політичної водночас) спільноти творилася не лише суто релігійна, заснована на зразках християнського мислення, свідомість але й утверджувались елементи ренесансної, реформаційної, барокової, новочасної свідомості [2].

При цьому українські мислителі ранньомодерної України проявляли живий інтерес до історії, до історичного контексту своєї творчості, про що свідчать літературні джерела XVII–XVIII ст. Історія сприймалася як вияв руської старовини, спадщина якої повинна була стати своєрідним керівництвом для дій і поведінки сучасників – козаків, книжних людей, студентів і професорів українських шкіл і академій. Такий підхід до історії був характерний для ренесансно-реформаційного світогляду, що поширювався в Україні з другої половини XVII ст. Цей світогляд був феноменом західноєвропейської культури і його впливом була відзначена творчість багатьох українських мислителів ранньомодерної України.

Західноєвропейською ренесансною свідомістю антична спадщина розглядалася як те зібрання моральних і політичних прикладів і зразків, на які треба було орієнтуватися людині. Ще в XV ст. відомий політичний діяч, дипломат та італійський гуманіст Франческо Гвіччардіні писав, що цитувати римлян на кожному кроці не потрібно, а римські зразки будуть дієвими тільки в конкретних історичних обставинах того чи іншого італійського міста. Тобто йшлося, власне, про історичний контекст і про історичне мислення. Така думка була актуальною і в час європейського Відродження, і в українській духовній культурі XVII–XVIII ст. Специфіка українського національного буття і виміри історичного часу накладали, без сумніву, помітний відбиток на характер творчості українських мислителів. Особливість української рецепції ідей ренесансного мислення полягала в поєднанні їх з релігійними та моральними імперативами візантійсько-руської православної культури.

В прикладному сенсі, – пише Н. Яковенко, поняття історичної свідомості пов'язують із властивою тій чи іншій добі манерою описувати минуле – через осмислення світоглядних засад, способом відбору фактів, стилістикою тощо [6, с. 35].

Таким чином, конструювання реальної картини українського життя є обов'язковою умовою розуміння тих процесів, які відбувалися в українській історії XVII–XVIII ст. і були специфічним чином відтворені в політичній думці ранньомодерної України. Сукупність уявлень про українське минуле, духовний і політичний досвід людини певної історичної епохи фокусуються в історичній пам'яті. Історична пам'ять має одну універсальну перевагу над достовірним знанням: у ній зберігаються імпульси і мотиви для збереження національної ідентичності й утвердження національної ідеї.

Історична свідомість виступає невід'ємною частиною буття українського етносу. Існуючи поряд з історичною пам'яттю і формуючись у певному соціокультурному просторі, вона відтворює минуле в більш строгих формах, несучи на собі відбиток соціальних, політичних інтересів та потреб.

Історична пам'ять, історична свідомість і сама історія є взаємозалежними і взаємообумовленими. У фокусі історичної пам'яті та свідомості постає українське минуле у вимірах часу, формуються уявлення і знання про українську реальність у різні історичні епохи і формуються бачення сучасної людини своєї історичної спадщини.

Погляд у минуле супроводжується розумінням сучасного й окресленням шляхів поступу в майбутнє. Тому цілком обґрунтовано постає зміна дослідницьких акцентів в історико-політичній науці. Вони не визначаються лише загальними схемами й зразками, що представлені в традиції, а обумовлюються тими історичними, культурними та політичними завданнями, що є пріоритетними в сучасному українському житті.

Ігнорування такої залежності приводить до кризи історичної свідомості, без чого неможливий подальший поступ. Обґрунтування й осмислення соціокультурного аспекту розвитку політичних процесів у сучасній історико-політичній науці набуває першорядної ваги. А це передбачає осмислення минулого у вимірах і контекстах культури і вивчення політичної думки ранньомодерної України в координатах культурного світу України.

Список використаних джерел

1. Могильницький Б. Г. Введение в методологию истории / Б. Г. Могильницький. – М.: Высш. школа, 1989. – 175 с.
2. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. – К.: Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.
3. Степин В. С. История и философия науки: Учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / В. С. Степин. – М.: Академический Проект; Трикста, 2011. – 423 с.
4. Тош Дж. Стремление к истине: как овладеть мастерством историка / Джон Тош; пер. с англ. М. Л. Коробочкина, ред. В. А. Русев. – М.: Весь Мир, 2000. – 294, [1] с.
5. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статьи по истории культуры / Й. Хейзинга; пер. с голл. – М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
6. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко. – Київ: Критика, 2002. – 416 с.

References

1. Mogilnitskiy B. G. Vvedenie v metodologiyu istorii / B. G. Mogilnitskiy. – M.: Vyssh. shkola, 1989. – 175 s.
2. Popovych M. Hryhorii Skovoroda: filosofii svobody / M. Popovych. – K.: Maisternia Biletskykh, 2007. – 256 s.
3. Stepin V. S. Istoriya i filosofiya nauki: Uchebnik dlya aspirantov i soiskateley uchenoy stepeni kandidata nauk / V. S. Stepin. – M.: Akademicheskii Proekt; Triksta, 2011. – 423 s.
4. Tosh Dzh. Stremlenie k istine: kak ovladet masterstvom istorika / Dzhon Tosh; per. s angl. M. L. Korobochkina, red. V. A. Rusev. – M.: Ves Mir, 2000. – 294, [1] s.
5. Kheyzinga Y. Homo Ludens. Stati po istorii kultury / Y. Kheyzinga; per. s goll. – M.: Progress–Traditsiya, 1997. – 416 s.
6. Yakovenko N. Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uiavlenn ta idei v Ukraini XVI–XVII st. / N. Yakovenko. – Kyiv: Krytyka, 2002. – 416 s.

Gotsulyak V. M., candidate of political sciences, associate professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Political Science, Khmelnytsky National University (Ukraine, Khmelnytsky), gotsylak@ukr.net

Historical consciousness in the dimensions of the Ukrainian national existence of the XVII–XVIII centuries

The notion that characterizes the process of self-awareness by the society of its essence and provides the opportunity to reproduce and reconstruct human activity in time through meaningful reflection, is historical consciousness.

Under the historical consciousness is understood as inherent in society as a whole and the individual, a set of knowledge, ideas, views about his past and the past of mankind. In the historical consciousness of individuals, groups, communities, peoples, nations, ideas about their origins, important events of their history, the relation between national history and the history of other communities and humanity as a whole are formed and fixed. Historical consciousness also includes an assessment of the past in all its diversity by social, ethno-social groups of people.

Because of the formation of historical consciousness, the individual realizes his belonging to a certain community of people. Each human community has a complex of historical ideas about its origin, about the important events of the past, about prominent people in history. This historical tradition expresses belonging to the spiritual life of every people, is a way of expressing one's self.

Keywords: historical consciousness, early modern Ukraine, historical memory, historicism, political process.

* * *

УДК 324: 342.81(477)

Артешевський А. Е.,

аспірант кафедри політології та державного управління історичного факультету, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), edward_a@bigmir.net

Інституалізація політичної опозиції як базова основа демократизації політичної системи України

Доводиться необхідність інституціалізованих можливостей позапарламентської опозиції, досліджуються особливості та напрями інституціалізації